

**KUTSAL SÖZÜN BELLEĞİ OLARAK CÖNKLER:
ALEVİ ERKÂNINA AİT BİR CÖNK ÜZERİNDE RİTÜELİK VE
EDEBİ BİR İNCELEME**

*“Conks” as Memory of the Holy Word: A Ritual and Literary Analysis of a
“Conk” Concerning Alevi Practice*

**Die Anthologien (Cönk) als Speicher des heiligen Wortes:
Eine rituelle und literarische Untersuchung der Anthologie eines
alevitischen Geistlichen (dede)**

Ozan YILMAZ**

BÜLENT AKIN***

DOI: 10.12973/abked.81.004

**N
O**

Türk kültür ve edebiyatında oldukça önemli bir yere sahip olan cönkler, Alevi yazma geleneği içerisinde kendine özgü bir yapı gösterir. Bu anlamda bilhassa dedelere ve zâkirlere ait cönklerin içeriklerinin Alevi inanç sisteminin en önemli ritüeli olan cemlerinde icra edilen On İki Hizmet adı verilen ritüelik uygulamalara göre düzenlenmiş olduğu görülür. Cönkler bu yönüyle Alevi inanç sistemi içerisinde kültürel ve edebî değerlerinin yanı sıra, ritüelik bir değere de sahiptirler. Alevi müelliflere ait cönklerin bu özelliği ritüelin ve sözlü geleneğin yazılı gelenekle karşılaştırılması sonucunda geçmiş yıllardaki ritüelik icranın aydınlatılmasına yönelik önemli ipuçları sunmaktadır.

* Bu makale, TÜBİTAK 113K056 Numaralı proje kapsamında, TÜBİTAK'ın katkılarıyla hazırlanmıştır.

** Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oyilmaz@sakarya.edu.tr.

*** Arş. Gör., Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı, bulentakinedb@hotmail.com.

Bu çalışmamızda, Alevi yazma geleneği ve cönkleri ile ilgili ritüelik hususlar 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Ağuıçen Ocağı'nın Diyarbakır koluna mensup Seyyid Derviş Ali'ye ait bir cönk örnekleminde ele alınmıştır. Diyarbakır yöresi Alevi ocaklarına mensup toplulukların geçmiş yıllarda cemlerinde icra edilen deyiş, düvaz imam, nutuk, tevhit, mersiye ve miraçlama türlerinden örnekler içeren bu cönk, ritüellere ait manzum icraları aydınlatması bakımından oldukça önemlidir. Yörede gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında bugün hafızalardan silinmek üzere olan cem ritüellerine ait birçok manzum metnin bu cönkte yer alması, cönkün sözlü gelenekle mukayeseli olarak ritüelik ve edebî açıdan incelenmesinin önemini arttırmıştır. Kaldı ki Alevi yazma geleneğinde bilhassa dedelere ait erkân defterleri ve cönklerin çoğu zaman ritüelik yapıya göre tanzim ve tasnif edildiği düşünüldüğünde bu tür bir karşılaştırma ve incelemenin önemi daha da iyi anlaşılacaktır. Bu çerçevede, çalışmamıza konu olan cönkteki manzum metinlerin ritüelik yapı içerisindeki yeri ve şiir türlerine göre ritüel içerisinde sahip oldukları işlevsel özellikleri sözlü gelenek ve diğer yazılı kaynaklar ile mukayeseli olarak analiz edilmiştir. İkinci aşamada ise cönkte yer alan şiirlerin şekil ve içerik olarak edebî açıdan incelenmesi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cem, Cönk, Ağuıçen Ocağı, Diyarbakır Alevileri, Alevi Cönkleri.

ABSTRACT

“Conks” which have an important place in Turkish culture and literature, show a unique structure within Alevi writing tradition. In this sense, it occurs that the contents of “conks” belonging to “dedes” and “zakirs”, are organized in accordance with ritual practices known as Twelve Services performed within “cems” which are the most important ritual of Alevi belief system. From this aspect, “conks” have a ritual value along with cultural and literary values within Alevi belief system. This characteristic of “conks” belonging to Alevi authors provides important suggestions directed to the clarification of ritual performance in the past years, as a result of comparison of ritual and oral tradition with `writing tradition.

In this paper, ritual aspects related to Alevi writing tradition and “conks”, were analyzed on the sample of a “conk” belonging to Dervish Seyit Ali member of Diyarbakir wing of the Aguıcen “ocak”, who lived in the second half of the 19th century. This “conk” which contains examples of “deyish”, “duvaz imam”, “nutuk”,

“tevhit”, “mersiye” and “miraclama” types performed in the past years within “cem” rituals of communities connected to Alevi “ocaks” of Diyarbakir province, is quite important in terms of clarification of poetical performances regarding rituals. The fact that many poetical texts concerning “cem” rituals which are about to be forgotten and were recorded within our field work, are in this conk increases the importance of comparative analysis between the conk and oral tradition in terms of ritual and literature. Besides, when taken in account that in Alevi writing tradition practice books and “conks” belonging to “dedes” are usually organized and classified by ritual structure, the importance of this kind of comparison and analysis will be better understood. Within this scope, functional characteristics of the poetical texts in the conk, which is the subject of our paper, within ritual are analyzed comparatively with oral tradition and other written sources concerning place of the texts in the ritual structure and types of poems. As for the second stage of the research, there will be presented the results obtained in the wake of literary analysis of the form and content of poems included in the “conk”.

Key words: “Cem”, “conk”, Aguiçen “ocak”, Alevi of Diyarbakir, Alevi Conks.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Sammlungen (cönk), die eine sehr bedeutende Rolle in türkischer Kultur und Literatur spielen, zeichnen sich innerhalb der schriftlichen Tradition der Aleviten durch eine spezifische Struktur aus. In diesem Sinne fällt auf, dass insbesondere die Sammlungen der alevitischen Geistlichen (dede) und der Saz-Spieler und Hymnen-Sänger (zakir) inhaltlich nach der rituellen Praxis der Zwölf Dienste (Oniki Hizmet) editiert wurden, welche während der Cem-Andachten praktiziert und als das wichtigste Ritual der Aleviten gelten. Die Sammlungen (cönk) haben in dieser Hinsicht innerhalb des alevitischen Glaubenssystems neben ihrer kulturellen und literarischen Wertigkeit auch eine rituelle Bedeutung. Diese besondere Bedeutung der von alevitischen Autoren verfassten Sammlungen zeigt sich auch darin, dass sie im Rahmen des Vergleichs des Rituals mit mündlicher und schriftlicher Tradition wichtige Anhaltspunkte zur Erklärung ritueller Praxis der vergangenen Jahre geliefert haben.

Wir werden in dieser Arbeit die rituellen Aspekte der alevitischen Schrifttradition und der Sammlungen (cönk) am Beispiel einer Sammlung von Seyyid Derviş Ali behandeln, der in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts gelebt hat und dem Zweig

der Ağuiçen Ocağı (Geistlichenhäuser Ağuiçen) in Diyarbakır gehörte. Diese erwähnte Sammlung (cönk), die förmliche Beispiele aus den religiösen Gesängen zu Ehren der Zwölf Imame (düvaz imam), aus den Ansprachen (nutuk), aus den Volksdichtungen (tevhit), aus der Rezitation der Klagelieder für die Gefallenen in Karbela (mersiye) und Auferstehungslieder (miraçlama) enthält, welche von den zu den alevitischen Geistlichenhäusern der Region Diyarbakır gehörenden Gemeinden in den Cem-Gottesdiensten praktiziert werden, ist auch wegen ihrer Rolle bei der Erklärung der Praxis der zu den Ritualen gehörenden gereimten Texte sehr wichtig.

Daraus, dass im Rahmen der Feldforschungen in der Region festgestellt wurde, dass viele der gereimten Texte in den Cem-Gottesdiensten, die heute immer mehr aus den Köpfen gelöscht werden, in dieser Sammlung (cönk) – explizit - erwähnt werden, wird klar, dass die rituelle und literarische Untersuchung der Sammlungen durch Gegenüberstellungen mit der mündlichen Tradition an Bedeutung zugenommen hat. Die Tatsache, dass zudem in der alevitischen Schrifttradition die von den alevitischen Geistlichen verfassten Bücher für religiöse Handlungen (erkân defteri) und Sammlungen (cönk) meistens entsprechend der rituellen Struktur geordnet und klassifiziert werden, verdeutlicht die Wichtigkeit dieser Art von Gegenüberstellung und Untersuchung umso mehr. In diesem Sinne beschäftigt sich die vorliegende Arbeit zum einen mit der Untersuchung des Stellenwerts, den die gereimten Texte aus der Sammlung von Seyyid Derviş Ali in der rituellen Struktur einnehmen und zum anderen mit den funktionalen Eigenschaften dieser gereimten Texte, die sie entsprechend den Arten der Dichtung innerhalb des Rituals haben und dabei mit der wörtlichen Tradition und den anderen geschriebenen Quellen verglichen werden. In der zweiten Stufe werden die Ergebnisse über jene Gedichte präsentiert, die in dieser Sammlung vorkommen und förmlich und inhaltlich aus literarischer Sicht untersucht wurden.

Schlüsselbegriffe: Alevitischer Gottesdienst (Cem), Anthologie (Cönk), Ağuiçen Geistlichenhäuser (Ağuiçen Ocağı), Aleviten aus Diyarbakır (Diyarbakır Alevileri).

Giriş

Türk kültür ve edebiyatı içerisinde önemli bir yer tutan ve çeşitli araştırmalara konu olan cönklerin¹ Alevi-Bektaşî topluluklar arasında kendine özgü yapı, işlev ve bağlam özelliklerine sahip olduğu görülür. Bilhassa dedeler, zâkirler ve diğer inanç mensupları tarafından kaleme alınan bu yazmalar, geleneksel âşık edebiyatı üzerine inşa edilmiş cönklerden farklı olarak inanç merkezli ritüellerin icrasının ve devamlılığının temel taşı olan deyiş, nutuk, tevhit, düvaz imam, mersiye, miraçlama vb. gibi manzum metinlerin yer aldığı, bir nevi kutsal sözün koruyucusu ve aktarıcısı işlevlerine sahip kutsal defterler olma özelliği gösterirler. Çeşitli cönkler, mecmualar ve erkân defterlerinde yer alan ve Alevi inanç sistemini konu edinen manzum metinlerin yaratım ve icra bağlamları göz önünde bulundurulduğunda, bu metinlerin belli zaman, mekân ve koşulların oluşmasıyla yaratıldığı ve icra edildiği görülmektedir. Alevi inancına mensup topluluklar arasında başta cemler olmak üzere çeşitli inanç merkezli ritüeller ve irfanî muhabbet meclislerinde icra edilen bu manzum metinler, geleneksel yapı içerisinde kutsal sözler olarak kabul edilmiş ve Alevi inanç sisteminin ezoterik yapısının getirdiği sır kavramı çerçevesinde inanç dışı topluluklara uzunca bir süre ifşa edilmemiştir. Bilhassa dedelerin ve zâkirlerin ritüele ait şiirleri ve bir takım ritüelik hususiyetleri kaleme aldıkları cönkler ve erkân defterleri, bu manzum metinleri koruyup gelecek nesillere aktarma işlevlerinin yanında, bilim insanlarına Alevi inancına mensup toplulukların geçmişteki ritüelik yapılarını aydınlatmaya yönelik önemli ipuçları sunmaktadır.

Alevi ocaklarının yerleşik bulunduğu birçok yörede olduğu gibi, Diyarbakır yöresi Alevi ocakları arasında da geçmiş yıllarda gerçekleştirilen cemler ve inanç merkezli ritüellerin büyük bir kısmı günümüzde icra edilmemekte ya da yeni ortama ve zamana göre değiştirilerek icra edilmektedir. Dolayısıyla araştırmacılar, geçmişte icra edilen bu ritüeller hakkında sözlü gelenekte aktarılan bilgiler ile yetinmek zorunda kalmaktadırlar. Bu bilgiler ise geçmiş yıllarda, bu ritüellere katılan kişilerin hafızalarında kaldığı kadarıyla günümüze aktarılmaktadır. Hatta Alevi toplulukların büyük çoğunluğu arasında, bilhassa kent merkezlerinde, günümüzde geleneksel

(1) Cönk terimi ve Türk kültüründe cönkler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Gökyay, 1984: 117-130; Sakaoğlu, 1987; Aça, 2011: 113-115; Şahin, 2015: 709-726; Kaya, 2007: 254-263; Duran, 2012: 77-108; Yihao, 2012: 135-147.

yapısından ve bağlamından farklı bir yapı ve yeni bir bağlamda icra edilen ritüeller araştırmacılar tarafından geleneksel olarak kabul edilmekte ve bu çerçevede yapılan çalışmalar literatürdeki yerini almaktadır. Bu duruma Alevi inanç sisteminin ezoterik yapısı da eklendiğinde geçmişteki ritüellere ait sır kabul edilen bilgiler, inanç dışından kimseler ile paylaşılmamakta ve son yıllarda Aleviliğin dışı açılan yapısı içerisinde çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından değiştirilen, çağa ve kent ortamına uyarlanmaya çalışılan ritüeller geleneksel gibi sunulmaktadır. Bu durumun sebepleri arasında, Alevi inancının ezoterik yapısının ve sahip olduğu sır anlayışının yanı sıra, geleneksel ocak yapılanmasına ait yol kurallarını ve ritüelleri tam olarak bilmeyen inanç mensuplarının sivil toplum kuruluşlarında ve çeşitli cemevlerinde yetki ve görev sahibi olmalarının da etkisi oldukça yüksektir. Tüm bu hususlar, konuyla ilgilenen araştırmacıları maalesef yanıltabilmekte ve yanlış yönlendirebilmektedir. Alevilik merkezli gerçekleştirilen saha çalışmaları kapsamında yapılan mülakatlarda belli bir yaşın üzerindeki dede ve özellikle hizmet sahibi talip topluluklarına yönlendirilecek konuyla ilgili sorular, Alevi inanç sisteminin sahip olduğu geleneksel ritüelik yapının zenginliğini ve çeşitliliğini ortaya koymanın yanında, ritüellerin ocaklara göre sahip oldukları yapısal farklılıkları da tespit etme anlamında önemli sonuçlar elde edilmesini sağlayacaktır. Bu yöntemle yapılacak çalışmalar vesilesiyle tespit edilen geleneksel ritüelik yapının inanç mensupları tarafından güncellenmesine de katkı sunulacaktır.

Bu çerçevede gerçekleştirilen çalışmalarda, sözlü kaynaklardan derlenen geçmişe dair bilgilerin yazılı kaynaklarla örtüşmesi oldukça önemlidir. Bilhassa günümüzde icra edilmeyen ya da edilemeyen ancak, hafızalardaki yerini kısmen koruyan ritüeller ile ilgili ayrıntıların tespiti noktasında, sözlü gelenekten derlenen bilgilerin şahsi arşivlerde saklı kalmış cönk, mecmua ve erkân defteri gibi yazmalar ile karşılaştırmalı olarak incelenmesi ocaklara ait sürekliliklerinin ve ritüellerin yapı, işlev ve bağlam özelliklerinin aydınlatılması hususunda önemli ipuçları sunacaktır.

Yukarıda sıraladığımız hususlardan yola çıkarak bu makalede, Ağuiçen Ocağı'nın Diyarbakır koluna mensup dede ailelerinin şahsi arşivlerinden alınan bir cönk, yöredeki Alevi ocakları arasında geçmişte icra edilen cemler ve günümüzde hayatta olan geçmişteki bu cemlere katılmış belli sayıdaki inanç mensubunun hafızalarında ve defterlerinde yerini koruyan ritüeller bağlamında incelenecektir. Bu incelemeye geçmeden önce söz konusu cönkün tanıtımı yapılarak cönk hakkında kısa bilgi verilecektir. Makalenin son kısmında ise cönkün ayrıntılı edebî analizine yer verilecektir.

1. Cönk Hakkındaki Tespitler

Diyarbakır yöresi Alevi ocakları kapsamında gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında, yöredeki Ağuiçen Ocağı mensuplarının şahsi arşivlerinden aldığımız cönk, tahminen 19. yüzyılın sonlarına doğru Diyarbakır yöresinden Ağuiçen Ocağı'na mensup Seyyid Derviş Ali isimli bir dede ve ilerleyen yıllarda Bektaş Onbaşı (Hayyeri/ Havveri) adlı bir âşik tarafından farklı zamanlarda kaleme alınmıştır¹. Ayrıca cönkün sonunda şöyle bir kayıt mevcuttur:

“Tokatlı Mehmed Onbaşı iki gözlerini būs ederim ve hāl hâtırınız su ’âl ederim. Pederi Süleymân Çavuş’un ellerin būs ederim. İki dest-i şeriflerini būs ederim. Birâderi ‘Azîz’in iki gözlerini öperim. Vâlideleri hanımın ellerin būs ederim. e’l-Bâkî du‘â. 12 Şubat 61”.

Bu satırlarda, Şubat ayının zikredilmesi cönkün Cumhuriyet döneminde yazılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ancak, cönkün Seyyid Derviş Ali’nin emanetleri olarak Derviş Ali’ye ait Şecerenâme ile birlikte muhafaza edilmesi, ayrıca cönkte iki farklı yazı karakterinin bulunması ve bu yazıların bir kısmının mürekkebinin diğerine nazaran daha koyu olması cönkteki şiirlerin birden fazla kişi tarafından kaleme alındığını göstermektedir. Yukarıda verdiğimiz kayıta Tokat ilinden söz edilmesi ve bu satırların yazıldığı mürekkebin koyuluğundan daha yakın bir tarihte yazıldığına anlaşılması da büyük bir olasılıkla bu satırların cönke daha sonradan eklendiğini göstermektedir. Cönkteki şiirler muhtemelen iki kişi tarafından ve farklı tarihlerde yazılmıştır. Elimizdeki şeceresinden miladi 1875 yılında hayatta olduğunu anladığımız Seyyid Derviş Ali’nin bu cönkün ilk yazarı olma olasılığı oldukça yüksektir. Daha sonraki yıllarda farklı bir kişi -muhtemelen Bektaş Onbaşı (Havveri/ Hayyeri)- tarafından cönke yeni şiir metinleri eklenmiştir.

Cönkte yer alan şairler alfabetik sıraya göre şöyle sıralanabilir: Derdli, Derviş Ali, Hatâyî, Havverî / Hayyerî (Hûrî), Hüseyinî, Kul Himmet, Noksânî, Pîr Sultan Abdal, Sefil Abdâl, Seyyid Seyfullah, Tûrâbî Baba ve Vîrânî Sultân. Bunlardan Havverî / Hayyerî mahlası, bir şiirdeki “Nutm-ı Bektaş Havverî Efendi” başlığına bakılırsa cönkün sahiplerinden ve muhtemelen ikinci yazarı olan Bektaş Onbaşı’ya aittir. Bu âşik, sözlü gelenekte “Hûrî” mahlasıyla yörede halen yaşatılmaktadır.

(1) Çalışmamıza konu olan cönk ile Ağuiçen Ocağı’nın Diyarbakır kolu dedelerinden Seyyid Derviş Ali’ye ait şahsi arşivinde muhafaza ettiği şecerenâmeyi bizimle paylaşarak bilim dünyasına katkıda bulunan Seyyid Derviş Ali’nin ikinci kuşak torunlarından sayın İbrahim Halil Kılınc’a teşekkür ederiz.

Cönkün Diyarbakır yöresi Alevilerinin şahsi arşivlerinde bulunmasının yanında, yöresel ağız özellikleriyle yazılmış olması ve cönte yer alan Hüseyin mahlaslı bir şiirde Diyarbakır isminin geçmesi de Diyarbakır yöresine ait olduğunu gösteren diğer önemli ipuçlarıdır.

Gezdim şu Diyārbekr' iñ ilini

Göremedim mizācuma bir yoldaş

Aradım ben ehl-i beyt iñ gülünü

Dem içinde bulamadım bir sırdaş

Diğer taraftan, cönte kullanılan yazı tipi rikadır. Bazı sayfalarda yer yer tahribata bağlı silinmeler vardır. Yine bazı şiirlerde mısra ve kelime eksikliği görülmekle birlikte bazı yapıklar da eksiktir. Şiirlerin büyük kısmında başlık kullanıldığı görülürken, her şiirin bitiş kısmında da “temmet (tamam oldu)” ibaresine yer verilmiştir.

2. Cönk Üzerine Ritüelik Bir İnceleme

Diyarbakır yöresi Alevi ocaklarına mensup topluluklar arasında gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarında cem ritüellerinin yapısal özellikleri, icra şekilleri ve zamanları ile işlevsel özellikleri hakkında edindiğimiz bilgiler tatmin edici düzeydeyken, bu ritüellerin her aşamasında işlev sahibi olan manzum metinler ile ilgili olarak aynı şeyi söylemek maalesef mümkün değildir. Bu ritüellerin deyiş, düvaz imam, tevhit, miraçlama, nutuk, nefes ve mersiye gibi manzum metinler üzerine kurulu olduğu düşünüldüğünde ortaya oldukça önemli bir eksiklik çıkmaktadır. Makalemizin konusu olan Seyyid Derviş Ali ile Bektaş Onbaşı adlı şahıslara ait bu cönk, kısmen hafızalarda kalan yöreye özgü ritüelik özellikleri olan manzum metinlerin büyük bir kısmını içermesi bakımından Alevi inanç sistemi bağlamında kaleme alınmış cönklerin bir işlevsel yönünü daha ortaya koymuştur.

Cönteki şiirler incelendiğinde, cönkün genelinde olmasa da büyük bir bölümünde şiirlerin ritüelik açıdan belli gruplar halinde bir düzene göre sınıflandırıldığı görülmektedir. Cönte yer verilen düvaz imamlar çoğunlukla ard arda sıralanmış, nutuk ve devriye türündeki şiirler ayrıca belirtilmiş ve cem deyişleri ise yöreye özgü ifadesiyle “ayet” başlığı altında kaleme alınmıştır. Yine Diyarbakır yöresi Alevi ocaklarına özgü bir cem hizmeti olan “Münakıplık Hizmeti”ni icra eden hizmet sahibi tarafından cemlerin sonunda okunan Viranî ve Turabî’ye ait aruz vezniyle yazılmış

manzum metinlere de cönkte yer verilmiştir.

Cönkte ritüellere dair dikkat çeken ilk husus, yörede “Bayram Cemi”, “Muharrem Cemi” ve “Cumalık/ Perşembelik Cemi” olarak adlandırılan cemlerde, diğer yöre ve ocaklardan farklı olarak ritüelin hemen başında cemi yöneten dede tarafından icra edilen “Hutbe-i Duvazdeh İmam” ve “Tevhit” ile Muharrem Cemi’ne özgü icra edilen bir düvaz imamın ritüelik sıralamaya uygun olarak kaleme alınmış olmalarıdır. Yöredeki Alevi ocaklarına mensup dedeler arasında günümüzde Latin alfabesiyle kaleme alınan defterlerde dahi bu sıralamayı aynen görmek mümkündür. Yöredeki dedeler “Bayram Cemi”, “Muharrem Cemi” ve “Cumalık/ Perşembelik Cemi” hakkında bilgi verirken ve bu cemlere has özellikleri sıralarken “Hutbe-yi Duvazdeh İmam”, “Tevhit” ve “Muharrem Duvaz İmamı”nın cem başında dede tarafından icra edilmesi zorunluluğunu vurgulamaktadırlar.

Cönkte yer alan düvaz imamlar içerisinde her biri On İki İmamlardan birisi için özel olarak yazılmış altı adet düvaz imam olduğunu görmekteyiz. Bu altı düvaz imamın ilkinden başlamak suretiyle her dörtlüğünün son dizesi sırasıyla İmam Hasan, İmam Hüseyin, İmam Muḥammed Taḳī, İmam ‘Aliyyü’n-Naḳī, İmam Hasane’l Askeri ve İmam Muḥammed Mehdī ile tamamlanmaktadır. Her düvaz imamın son dizesi sadece bir imam ismi ile tamamlanmakta, böylece her imam adına bir düvaz imam yazıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu düvaz imamlardan seçtiğimiz örnek dörtlükler aşağıda verilmiştir:

1. Duvaz İmam (İmam Hasan)

Muḥammed Bākır u Ca‘fer ḥaḳıyçün
Pirim Mūsā Rızā gevher ḥaḳıyçün
Şāh Taḳī bā-Naḳī ‘Asker ḥaḳıyçün
Ḥasenīyim Ḥasenīyim Ḥasenī

2. Duvaz İmam (İmam Hüseyin)

Severim Zeynal’i Bākır’ı böyle
Ca‘fer-i Şādıḳ’a elḥamdülillāh
Pirim ne dise sen eyit eyvallāh
Ḥüseynim Ḥüseynim sen nūr-ı ‘aynım

3. Döväz İmam (İmam Muhammed Taki)

Cân ile Hasan'dan Hüseyin'e kul ol
Tâ Zeynel yanında olasın maqbül
Muhammed Bâkır'a cândan muhibb ol
Muhammed Takî'nin benâhındasın

4. Döväz İmam (İmam Aliyyü'n Naki)

Kim siverin Zeynel maqbül imanı
Bâkır'dur Zeynel'in cism ile cânı
Siv gönülden sen de Ca'fer'i siveni
'Aliyyü'n-Nakî'yi sivenden siviş

5. Döväz İmam (İmam Hasanü'l Askeri)

Ey göyül vir Hasan'a gönül hevâsın
Hüseyin bilür imiş dertlü devâsın
Zeynel Bâkır unutmamış bendesin
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

6. Döväz İmam (İmam Muhammed Mehdî)

Hasan'dan Hüseyin'in yolına geldim
Zeynel 'Âbidîn'e cân fedâ kıldım
Muhammed Bâkır'a ikrârım virdim
Muhammed Mehdîni gözler gözlerim

Sıralamanın döväz imamlarda kullanılan kronolojik sıralamaya uygun olması, diğer imamlar için de bu şekilde yazılmış döväz imamlar olduğunu göstermektedir. Cönkün eksik, silik ya da tahrip olan yapraklarında bu döväz imamların olduğu güçlü bir olasılıktır. Kaldı ki döväz imamların ilk defa karşılaştığımız bu formu, yöredeki Alevi ocakları arasında gerçekleştirilen “Musahip Cemi” ve Düşkün Kaldırma Cemi” ritüellerinde On İki İmam adına on iki ayrı döväz imam okuma geleneğine de uygun bir yapı göstermektedir. Yörede geçmiş yıllarda icra edilen Düşkün Kaldırma Cemlerinde düşkünün kalkması için belli ritüeller gerçekleştirildikten sonra, ritüelin belli bir bölümünde ceme katılan tüm ikrarlı canların ayağa kalkarak Mansur Darı'nda

durduğu ve dedeler ya da zâkirler tarafından on iki adet düvaz imam okunduğu bilinmektedir. Ancak saha çalışmalarımız sırasında katıldığımız cemlerde üç ya da dört düvaz imamın tekrar edilerek on ikiye tamamlandığını tespit ettik. Bu durum, ritüellerin 1960'lı yıllardan beri icra edilmemesi ve haliyle düvaz imamların da unutulmasıyla ilgilidir. Bu anlamda cönkün yöredeki ocaklar arasında geçmiş yıllarda icra edilen ve günümüzde hafızalardan silinmek üzere olan yöredeki ocaklara özgü ritüelik şiirleri korumaya ve tekrardan hatırlatmaya yönelik işlevi belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gerçekleştirdiğimiz saha çalışmalarından geçmişte yöredeki ritüellere iştirak ettiğini ve cem zâkiri olduğunu anladığımız ve sözlü gelenekte “Huri” mahlasıyla hafızalarda kalan bir zâkir âşığm şiirlerine “Havveri/ Hayyeri” mahlasıyla cönkte rastlamaktayız. Havveri'nin sözlü gelenekte iki adet şiirini tespit etmiş bulunmaktayız. Her iki şiir de “Huri” mahlasıyla icra edilmektedir. Ancak aynı şiirlerin cönkte “Havveri” ve “Hayyeri” mahlasıyla kayıtlı olduğunu görmekteyiz. Sözlü ya da yazılı kaynaklar üzerinden, sözünü ettiğimiz iki şiiri dışında, hakkında hiçbir malumat sahibi olmadığımız bu âşığa ait cönkte yer alan yirmi iki şiir vesilesiyle yörede yetişen yaratım kabiliyetine sahip zâkir âşıklardan biri olduğunu anlamaktayız. Cönkün bozuk bir imlayla kaleme alındığı göz önünde bulundurulduğunda mahlasın yanlış yazılmış olma ihtimali olabileceği gibi, sözlü gelenekteki aktarıma bağlı olarak da unutulmuş ya da icracılara bağlı olarak değiştirilmiş olabileceği de ihtimal dâhilindedir. Cönkte, “Havveri/ Hayyeri” dışında, bir şiirinde geçen dizelerinden Diyarbakırlı olduğunu anladığımız “Hüseynî” mahlaslı bir âşığa rastlamaktayız. Cönkte Hüseynî'nin iki şiirine yer verilmiştir.

Cönkün önemli işlevsel özelliklerinden biri de saha çalışmalarımız sırasında yalnızca bir ya da iki dördünlüğünü tespit edebildiğimiz veya birkaç dördünlüğü ya da dizesi eksik olan bazı ritüelik manzum metinlerin tamamına yer verilmiş olmasıdır. Buna makalemizin Ekler kısmındaki 7 ve 8 şiir numarasıyla verdiğimiz “Tevhit” ve Hutbe-i Duvazdeh İmam” ile 9 ve 10 şiir numarasıyla verdiğimiz “Nefsini bilmeyen pîrden ırağ ol” ve “Musahipsiz olan Hakk'a varamaz” redifli şiirleri örnek verebiliriz.

Diğer taraftan, cönkte Seyyid Derviş Ali'nin mensubu olduğu Ağuiçen Ocağı'nın piri için yazılmış Noksanî'ye ait iki adet şiir bulunmaktadır. Cönkte başka herhangi bir Alevi ocağına dair metin bulunmaması ve cönk yazarının özellikle bu ocağına yer vermesi ve Ağuiçen'den medet dilenmesi yazarın Ağuiçen Ocağı'nın Diyarbakır

yöresi koluna mensup olduğunu da doğrular niteliktedir. Yörede Şarabi ve Büyükkadı adlarıyla bilinen Diyarbakır merkeze bağlı iki köyde yerleşik bulunan Ağuiçen Ocağı dede ailelerine ait ayrıca iki ayrı şecere bulunmaktadır. Bu şecerelerden biri de aynı zamanda makalemizin konusunu oluşturan cönkün yazarı olduğunu tahmin ettiğimiz Seyyid Derviş Ali'nin şeceresidir¹.

Gene bir mürvetim gül yüzli pîre

İriş el alırmaz pîr Ağuiçen

‘Adūlar kıoymayup yolumuz vara

Çıhar şehrimizden pîr Ağuiçen

...

Ücūdın tahtında şāh seni gördüm

Güneh deryāsında ğarķ oldum kıaldım

Sen kerem kânısın mürvete geldim

Başma mürvetimi pîr Ağuiçen

Alevi inanç sistemi içerisinde talibin seyr-i sülükünün aşamaları olarak karşımıza çıkan dört kapı, birçok âşğın ve şairin şiirinde yer verdiği bir husustur. Cönte geçen ve dört kapının her biri için ayrı ayrı yazılan dört nutuk oldukça dikkat çekicidir. Bu şiirlerin herbirinde bir kapı konu edinilmiştir. Türebî'ye ait bu şiirlerde Şeriat, Tarikat, Marifet ve Hakikat kapıları sırasıyla tanıtılmıştır. Şiirler çok uzun olduğundan dolayı makale kapsamını aşacağından çalışmamızda, her kapıyı konu edinen ikişer dörtlüğe burada yer vermeyi uygun gördük:

Şeriat Kapısı

Selām virdim şerī‘ at tapusuna

Destür olsa içeriye girerim

‘Aleyk aldı didi nerden gelüpsin

Vir cevābı içeriye girersin

(1) Söz konusu şecerelerden Şarabi köyünde yerleşik bulunan Ağuiçen Ocağı dede ailesine ait olanı için bk. Akın, 2014: 15-38. Ayrıca Seyyid Derviş Ali'ye ait şecere şahsi arşivimizde bulunmaktadır. Söz konusu şecere Türkçeye çevrilmiş olup makalemizin konusu ve kapsamı dışında olduğundan ayrıca bir çalışmamızda ele alınacaktır.

...

Nuṭḡ-ı kâfdan hem nūna irdim
Üç senede fehime alup söylendim
Ādem taşavvurunda kendimi buldum
Destür olsa içeriye girerim

Tarikat Kapısı

Ṭarīkatın ḡapısına uğradım
Çoḡ şükür Mevla'ya üstâdı buldum (357)
‘Ucb ḡased küfri kini doḡradım
Nuṭḡ-ı pederden medāra geldim

...

Her Cum‘a’da iki rek‘at kııldum
On iki ḡizmetin birin iderdüm
Her senede yüz rek‘ati kııldum
Ḳırḡ maḡāmı seyrān ḡılmaya geldüm

Ma‘rifet Kapısı

Ma‘rifetin ḡapısına irişdim
Cānların içinde cāndur ma‘rifet
Şükür olsun bir üstād irişdim
Cümle üstādlara üstād ma‘rifet

...

Ma‘rifet bilenler her işde serdār
Ma‘rifet bilmeyen her meclisde ḡār
Ma‘rifet bileniñ yüki de ḡehvār
‘Azabḡeslere mūnis ma‘rifet

Hakikat Kapısı

Ṭarīkatden ḡaḡīḡatden göründüm
Hiç bilemem dünyāda ne olurum
Ḡāhī ‘āḡil ḡāhī delü göründüm

Gāhī insān gāhī ḥayvān olurum

...

Gāh ṭarīḳatin içinde şūfiyem

Gāh ḥaḳīḳatin içinde şāfiyem

Dünyāda āḫiretde ne varsa oyam

Gāh Ṭurābī gāhī ḳallāş olurum

3. Cönk'ün Edebî Analizi

3. 1. Tür ve Şekil

Cönteki şiirlerin birçoğu, Tekke Edebiyatı nazım türlerinden nutuk¹ ve nefes² ile yazılmıştır. Tarikat adabı, yol yordam ve erkân öğretmek amacıyla yazılan bu şiirlerde nasihat havası hâkimdir. Bunun yanı sıra medhiye, devriye ve tevhîd türünde şiirler vardır.

Şiirlerde çoğunlukla hece ölçüsü kullanılmıştır. Ancak bazı şiirlerde aruz vezni kullanıldığı görülür. Örneğin makaleye dahil ettiğimiz şiirlerden üçü aruz vezniyle yazılmıştır. Hece ölçüsüyle yazılan şiirlerde genellikle 6+5 duraklı hece ölçüsü tercih edilmiş, bazen 4+4 duraklı hece ölçüsü de kullanılmıştır. Nutuk tarzındaki şiirlerin kafiye şemasına bakıldığında aaab / cccb / dddb ... ve abab / cccb / dddb... kafiye örgüleri görülür. Bu diziliş düz kafiye ve çapraz kafiye örgüsüne uygundur.

Şiirler arasında aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılmış, müseddes şeklinde bir de dîvân³ vardır. Bu şiir Vîrânî Baba'ya aittir. “Lâ-fetâ illâ Alî lâ-seyfe illâ Zülfekâr (Ali gibi yiğit, Zülfikâr gibi kılıç yoktur)” hadîs-i şerîfinin mütekerrir mısra olarak geçtiği divanda, vahdet ve var oluşla ilgili ifadeler bulunur. Divanın kafiye dizilişi aaaaa / bbbba / cccca ... şeklindedir.

Cönkteki şiirlerin birçoğunda ölçü problemi vardır. Bunun sebebi, şiirlerin duyulduğu şekliyle aktarılmasıdır. Bu gibi kısımlarda ölçüye müdahale edilmediğini

(1) **Nefes:** Bektaşî şairlerin yazdıkları, genellikle tasavvuftaki vahdet-i vücud kuramının anlatıldığı şiirlere denir. Bunun yanı sıra Hz. Muhammet ve Hz. Ali için övgüler de söylenir (Dilçin, 1997: 346).

(2) **Devriye:** Bu tip şiirlerde insanın elest meclisinden yeryüzüne inışı, dünyada imtihana tâbi tutulması ve seyr-i sülûkla tekrar Allah'a ulaşmaya çalışması vahdet-i vücud penceresinden anlatılır. Aşağıya iniş ve yukarıya yükseliş şeklinde bir döngüyü esas aldığı için bu kuarama “devir”, bunu anlatan şiirlere de “devriye” denir.

(3) **Dîvân:** Aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes biçiminde yazılan şiirlerdir (Dilçin, 1997: 354).

belirtelim. Buna bağlı olarak şiirlerde kullanılan dilin yöresel özellikler gösterdiği görülür. Cönkteki şiirleri yazan kişi, icra ortamlarında duyduğu şekliyle yazıya geçirmiş, böylece yöresel söyleyişli şiirler ortaya çıkmıştır. “bakça, konca, tükân, kahsam, dedey, mahna, afna vb.” kelimeler, cönkü yazan kişinin duyduklarını aynen aktardığını göstermektedir.

3. 2. Muhteva

Şiirler, Alevilik ritüellerine bağlı deyişlerdir. Muhtevalarına bakıldığında Allah’ın birliği (tevhîd), Hz. Muhammed ve Hz. Ali sevgisi, Ehl-i beyt ve Âl-i Abâ sevgisi, On iki İmam’a duyulan sevgi ve saygı, tarikatta ilerlemek için bir pîre teslim olmanın gereği gibi konular öne çıkar. Bazı şiirlerde yer alan “dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem”, “lâ-fetâ illâ Alî”, “eriş dedem eriş” gibi deyişler Alevî âdâb ve erkânına ait olup, ilgili çevrelerde sıkça kullanılmış ifade biçimleridir. Buna bağlı olarak Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin sevgisinin yoğun olarak hissedildiği yerlerde Yezîd’e lanet okunduğu da görülür. Örneğin iki ayrı şiirde yer alan,

Hüseynim Yezîd’e kılam teberrâ
Olan arkadaşlardan olam müberrâ
Muhabbet aynasın kılam muşaffâ
Hasenîyim Hasenîyim Hasenî

Ben onı bilürem kavî-i Hudâ’dır
Anuñçün oğurum la’ net Yezîd’e
Yezîd’e la’ net itmek çün gâzâdır
Anuñçün oğurum la’ net Yezîd’e

dörtlüklerinde Hz. Hüseyin sevgisinin yanı sıra, Kerbela vakasında adı geçen Yezîd’e duyulan nefret de açıkça görülmektedir.

Şiirlerde en çok geçen isimler Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve On iki İmam’dır. On İki İmam’ın isimleri birçok yerde tek tek zikredilir. Mesela,

Muhammed Bâkır u Ca’ fer haqıyçün

Pirim Mûsâ Rızâ gevher haqıyçün

Şâh Takî bâ-Nakî ' Asker haqıyçün

Hasenîyim Hasenîyim Hasenî

dörtlüğünde Muhammed Bâkır, Cafer-i Sâdık, Mûsâ Rızâ, Takî, Nakî ve Askerî'nin isimleri geçmektedir. Yine, Hayyarî'ye ait nutuklardan biri "Muhammed Takî'nin benâhındasın", bir başkası da "Muhammed Mehdîni gözler gözlerim" mütekerrir mısralarıyla yazılmıştır. Kul Himmet'e ait "Hutbî-i Devâzdeh İmâm" başlıklı şiirde de derin bir On iki İmam sevgisi vardır.

Nutuklarda, pîre duyulan saygı ve sevgi de önemli bir yer tutmaktadır. Alevilik ritüellerinde önemli bir yeri olan "ikrâr vermek" şiirlerin birçoğunda geçer. Örneğin Pir Sultan Abdal'a ait bir nutukta geçen,

Şu benim pîrime virdiğim ikrâr

Kırcıdan boranan yağmurdan saqlar

İhlas tâlib olan kend'özin yoqlar

İhlâsı bendini çizme mi ola

dörtlüğü, ikrâr vermenin koruyucu özelliğine değinmiştir. İkrar ritüellerine ait bu tip şiirlerde, ikrârdan dönmek ve sözünün eri olmak açık bir şekilde ifade edilir:

İkrârlı iseñ ikrârında durasın

Fehm eyle ki kendi kendiñ göresin

Cevizin şoyutduq dağı yutasın

Yezîd'in kırdığı yüz ile değıl

Bununla birlikte âdâb ve erkân öğreten, nasihat havasının hemen sezildiği nutuklar da vardır. Havverî'nin,

Göñül her dededen şefâ' at umma

Ceddini unudan pîrden ırağ ol

Dâr-ı Manşûr olup qarşunda durma

Nefsini bilmeyen pîrden ırağ ol

dörtlüğüyle başlayan bir nutku, kendisini bilmeyip nefesine yenilmiş pîrlerden uzak durmanın gereğini işaret eder. Havverî bir başka nutkunda da,

Göñül muşâhibsiz yola durılmaz

Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Çırklar maqâmında didâr göremez

Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

diyerek “musâhib” yani “kardeş”in önemini vurgulamıştır. Zamaneden şikâyetin hâkim olduğu Derviş Ali'ye ait bir nutukta da doğrudan nasihat verildiği, bu yola gönül verenlerin uyması gereken yol yordamın tek tek anlatıldığı görülür. Derviş Ali, “dedeler” redifli nutkunda, câhil dedelere kanıp yanlış yola gidenleri uyarırken, mahşer günü herkesin hesap vereceğini hatırlatmaktadır:

Çoyup toğrusını egriye çaparlar

Çur'an'ın yanlışına şaparlar

Afsün dutmaz hem çaparlar teperler

Dizin dizin sürünecek dedeler

On iki erkân haqdır bak ben ne direm

İnkâr idenlere la'net iderem

Rûz-ı cezâ vardır ben size direm

Anda soru şoracaklar dedeler

Havverî'nin nutuklarından biri de münâcât özelliği gösterir. Şair, Allah'la konuşur bir havada yazdığı şiirinde günahkâr olduğunu, ancak Allah'ın lütfuna güvendiğini dile getirmiştir. Söz konusu nutuk,

Ey İlahî sen bilürsin eyü sen

Her ne söyler isem haçakârım ben

Viren sensin herkesiñ mālını

Her ne söyler isem haçakârım ben

dörtlüğüyle başlar ve baştan sona konuşma üslubuyla yazılmıştır.

Hatâyî'ye ait nutuklardan birinde tevhîd konusu işlenir. Şiir, baştan sona tevhîd muhtevasına uygun yazılmıştır. Şiirin ikinci dörtlüğünde geçen,

Tevhîd eyleyenler olur hemîşe

Tevhîd itmeyenler çeker endîşe

Hânedân-ı ‘Alî’ye hemîşe

Muhibb-i hânedânıñ armağanıdır tevhîd

ifadeleri tevhid anlayışının bir armağan olarak nesilden nesile geçtiğini ifade etmektedir.

Seyyid Seyfullah’a ait bir şiirde de “devir” nazariyesi işlenir. Hece ölçüsüyle yazılan bu devriye,

Ben ezelden dost yüzünü

Gördüm de geldim bu ile

Âdemle cennet zevklerin

Sürdüm de geldim bu ile

dörtlüğüyle başlar ve şair, sırasıyla Nuh, İbrahim, Musa, Davut, Süleyman, Eyyûb, Zekeriya, İsa ve Yakup peygamberlerin isimlerini anar. Son olarak Hz. Muhammed ve Hz. Ali zikredilir. Şair, devriye nazariyesinden hareketle peygamberlere telmihte bulunmuş, vahdet-i vücûd anlayışından yola çıkarak bu peygamberlerle birlikte kendisinin de devre dahil olduğunu ifade etmiştir. Örnek vermek gerekirse,

Mūsâ ile çıktım Tûr’a

Gözlerüm Hâk yüzün göre

Tecellî olunan nûra

İrdim de geldim bu ile

mısraları bu anlayışı açıkça ortaya koymaktadır.

3.3. Edebî Sanatlar

Cönkteki şiirlerde geçen edebî sanatların¹ başlıcaları şöyledir: İktibâs, istifhâm, mecâz-ı mürsel, nidâ, tenâsüp, telmîh, teşbîh ve tezat. Bunlara tek tek örnek vermek mümkündür:

3.3.1. İktibâs: Şiirde, ayet-i kerîme ya da hadîs-i şeriften alıntı yapma sanatıdır. Aşağıdaki dörtlükte geçen “lahmike lahmî (senin etin benim etim)” hadisi, buna örnektir.

Muhammed’in ‘Alî lahmike lahmî olanda
Pîrim Hünkâr Hâcî Bektaş Velî sürek sürende
Kırklar ‘uryân olup şehre girende
Yüz igirmi dört biñ peygamberin başıdır tevhîd

3.3.2. İstifhâm: Şiirde anlatımı etkili kılmak için başvuru olan “soru sorma” sanatıdır. Aşağıdaki dörtlükte geçen “mı ola” yapıları istifham sanatına örnektir.

Allâh Allâh disem kaçsam yirisam
ÓAceb şu dağları aşma mı ola
Bu naqlimi Hızır’a yoldaş eylesem
Varıp efendime düşme mi ola

3.3.3. Mecâz-ı mürsel: Benzetme amacı gütmeyen, bir kelimeyi başka bir kelime yerine kullanma sanatıdır. Aşağıdaki örnekte “diller” kelimesi “insanlar” anlamında kullanılmış, böylece parça söylenip bütün kastedilerek mecâz-ı mürsel sanatı yapılmıştır.

Meşhûr olmuşdur illerde
Söylenen cümle dillerde
Süleymân tahtını bile
Kurdum da geldim bu ile

(1) Edebî sanatlarla ilgili bk. Saraç, 2006; Coşkun, 2007.

3.3.4. Nidâ: Şiirde ünlem içeren bir ifade kullanma sanatıdır. Aşağıdaki örnekte geçen “Allah” lafızları nida sanatına örnektir.

Göyül gel diyelim Allâh

Allâh Allâh dâ'im Allâh

Muhammed 'Alî pâdişâh

Allâh Allâh dâ'im Allâh

3.3.5. Telmîh: Hatırlatma sanatıdır. Aşağıdaki dörtlükte geçen “dâr-ı Mansûr” ibaresi, Hallâc-ı Mansûr'un asılması olayını hatırlattığı için telmîh sanatı vardır.

Göñül her dededen şefâ' at umma

Ceddini unudan pîrden ırağ ol

Dâr-ı Mansûr olup karşıda durma

Nefsini bilmeyen pîrden ırağ ol

3.3.6. Tenâsüp: Anlamca birbirine uygun kelimeleri bir arada kullanma sanatıdır. Aşağıdaki dörtlükte geçen “Zekeriye, ağaç, destere” kelimeleri anlamca birbirine uygun olup tenâsüp sanatını oluşturur.

Zekeriye ile ağca

Girdim [de] gizlendim ey hoca

Destere ile biçince

Turnum da geldim bu ile

3.3.7. Teşbîh-i belîğ: Sadece benzeyen ve benzetilenin söylendiği benzetme sanatıdır. Aşağıdaki örnekte Hz. Hüseyin güneşe, Hz. Hasan da aya benzetilerek teşbîh-i belîğ sanatı yapılmıştır.

Vird it şükür itme âh

Mevlâ her düşkine penâh

Hüseyin'dir gün Hasan'dır mâh

Allâh Allâh dâ'im Allâh

3.3.8. Tezat: Zıt kavramları bir arada kullanma sanatıdır. Aşağıdaki örnekte geçen zengin ve fakir kelimeleri zıt olmalarına rağmen bir arada kullanılmıştır.

Zengin hasta olsa yanından kaçmaz

Fakir oldu ise ivine varmaz

Fakirle zengini bir gözde görmez

Fakiri sevmeyen pirden ırağ ol

Sonuç

Türk kültür ve edebiyatında âşık şiiri başta olmak üzere yazılı birçok folklor ürününü içerisinde barındıran ve bu ürünleri muhafaza ederek sonraki kuşaklara aktarma işlevlerine sahip olan cönkler, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde ritüellere ait kutsal manzum metinlerin belleği olma görevini üstlenmiştir. Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde ritüel için üretilen, icra edilen ve sonraki kuşaklara aktarılan ritüelik manzum metinlerin dede ve zâkirler başta olmak üzere okuma-yazma bilen çeşitli inanç mensuplarınca kaleme alınması günümüzde uygulamadan kalkmış bazı ritüellerle ilgili bilinmeyenlerin aydınlatılması hususunda önemli bir işleve sahip olmuştur. Bu doğrultuda çalışmamızın örneklemini oluşturan cönkün edebî değerinin yanı sıra, ritüelik yönüyle de incelenmesi, bu tür yazmaların sahip olduğu işlevsel özelliklerin zenginliğini ortaya koymuştur.

Cönkteki şiirler, Alevi-Bektaşî edebiyatı üzerine araştırma yapanlar için önemli örnekler içermektedir. Bilhassa, Tekke şiirinin nazım şekilleri / türleri üzerinde çalışma yapanlar için incelenmeye değer örnekler vardır. Alevilik ritüellerine dair birçok kavrama yer veren şiirlerde, tarikat adabı ve erkânına dair kaideler hatırlatılmış, farklı şairlerin görüşleri bir arada sunulmuştur. Ayrıca başta Hz. Ali sevgisi ve Kerbelâ olayı olmak üzere, On iki İmam Sevgisi ve pîre / dedeye duyulan sevgi ve saygının da işlendiği bu şiirlerde, ehli tarafından hemen fark edilecek samimi bir eda vardır. Öte yandan, cönkün ait olduğu yörenin ağızıyla yazılması, Güneydoğu ağızı üzerinde ağız araştırmaları yapanların kullanabileceği birçok örneği de beraberinde getirmiştir. Cönkte hem hece hem de aruz ölçüsünün kullanılması, Tekke ve Divan edebiyatı yakınlaşmasının da önemli bir göstergesidir. Hâsılı Derviş Ali Cönkü, hem dil hem de edebiyat araştırmaları için zengin bir içeriğe sahiptir.

Alevi-Bektaşî inancına mensup kimseler tarafından kaleme alınan cönk, mecmua

ve erkân defteri türündeki yazmaların ritüellerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, makalemize konu olan cönk örneğinde olduğu gibi, bu yazmaların yeni işlevsel boyutlarının ortaya çıkmasını sağlayacağı kanaatindeyiz. Bilhassa ritüelik icraların zayıfladığı yörelere ve ocaklara ait şahsi arşivlerden tespit edilecek bu tür yazmaların en azından ritüellere ait manzum metinlerin, hatta gülbenlerin tespiti hususunda oldukça önemli rol üstlendikleri görülecektir.

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet (2011). "Cönkler ve Mecmualar". Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, (Edt. Öcal Oğuz), Ankara: Grafiker Yayınları.
- AKIN, Bülent (2014). "Alevi Ocakları ile İlgili Tespit Edilebilen En Eski Tarihi belge: Ağuiçen Ocağı Şeceresi". 113-115. Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 70, 2014, 15-38.
- COŞKUN, Menderes (2007). Sözü'nün Büyüsü: Edebî Sanatlar. İstanbul: Dergâh. Yayınları.
- DİLÇİN, Cem (1997). Türk Şiir Bilgisi. Ankara: TDK Yayınları.
- DURAN, Hamiye (2012). "Alevilik-Bektaşilik Muhtevalı Bir Cönk". Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, S. 61 2012, 77-108.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1984). "Cönkler Üzerine". Folklor ve Etnografya Araştırmaları, Ankara.
- KAYA, Doğan (2007). "Kültürümüzde Cönklerin Önemi ve Sivas Kaynaklı Cönkler", Kültürümüz ve Kitap Sempozyumu, 4-6 Mayıs 2007, s. 254-263.
- SAKAOĞLU, Saim (1987). "Cönklerin Kültür Tarihimizdeki Yeri". Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu, Elazığ, 1987.
- SARAÇ, Yekta (2006). Klasik Edebiyat Bilgisi-Belâgat. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları.
- ŞAHİN, Duygu Kayalık (2015). "Cönk Terimi ve Cönkler Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi". Turkish Studies, V. 10/12 Summer 2015, p. 709-726
- YİHAO, Qiu. "Jung (□Züñ□)(2012). "Cönk" Gemi Üzerine -13.-15. Yüzyıllardaki Batı Yazmalarında Görülen "Jung" Terimi Üzerine". Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi S. 19, 2-2012, 135-147.

KAYNAK KİŞİ DİZİNİ

- Abbas Önen (1950), Bismil Diyarbakır, Üniversite, İmam Zeynel Abidin Ocağı Dedesi.
- Ali Cemal Özdemir (1947), Bismil Diyarbakır, Üniversite, İmam Zeynel Abidin Ocağı Mensubu.
- Cafer Açıkgöz (1956), Büyükkadı Köyü Diyarbakır, Lise, Talip-Rehber.
- Cemal Özdemir (1952), Ulutürk (Darlı), Bismil, Diyarbakır, Üniversite, Talip.
- Cuma Kahraman (1962), Ulutürk (Darlı) Bismil Diyarbakır, İlkokul, Piroğlu Evlatlarından/Beyazıd Bostan Ocağı Mensubu.
- Cuma Kargın (1951), Büyükkadı Köyü Diyarbakır Üniversite, Dede Garkın Ocağı Mensubu.
- Fehmi Salık (1937), Büyükkadı Köyü Diyarbakır, Eğitim Enstitüsü, Zâkir/Talip.
- Hasan Baykut (1961), Türkmenhacı Köyü Bismil Diyarbakır, Beyazıd Bostan Ocağı Dedesi.
- Hidayet Ulugerçek (1947), Şerabi Köyü Diyarbakır, Üniversite, Ağuiçen Ocağı Dedesi.
- İbrahim Halil Kılınç (1948). Diyarbakır Büyükkadı Köyü, Ağuiçen Ocağı, Üniversite, Ağuiçen Ocağı Mensubu.
- Mehdi Kaygusuz (1961), Ulutürk (Darlı) Köyü Bismil Diyarbakır, Lise, İmam Zeynel Abidin Ocağı Dedesi.
- Meryem Özdemir (1954), Bakacak (Seyithasan), Bismil, Diyarbakır, İlkokul, Âşık-Talip.
- Musa Kargın (1966), Büyükkadı Köyü Diyarbakır Lise, Dede Garkın Ocağı Dedesi-Âşık.
- Müslime Özdemir (1928), Darlı (Ulutürk) Köyü Bismil Diyarbakır, Okuma-yazma bilmiyor, Talip.
- Nuri Özdemir (1938), Darlı (Ulutürk) Köyü Bismil Diyarbakır, İlkokul, Talip.

EKLER

Cönkten örnek şiir metinleri

1

Nutuk - Düvaz İmam | 6+5 = 11 li hece ölçüsü

Ḥüseynim Yezîd'e kılam teberrâ
Olan qardaşlardan olam müberrâ
Muḥabbet aynasın kılam muşaffâ
Ḥasenîyim Ḥasenîyim Ḥasenî

Ḥüseyn-i Kerbelâ'nın kemteriyim
Ona 'adū olanlardan beriyim
Ḥüseynim Yezîd'e var[dır] la' netim
Ḥasenîyim Ḥasenîyim Ḥasenî

Koma benim qanım işbu cihānda
Eger āḥiretde işbu tükanda
Şāhdan medḥin idem hergiz qatında
Ḥasenîyim Ḥasenîyim Ḥasenî

Ḥudā-yı Muştafevî Murtażavî
Ḥasan'dır Şāh Ḥüseyn Zeyne'l-'ābidîn
Onların yolına cānım fedādır
Ḥasenîyim Ḥasenîyim Ḥasenî

Muḥammed Bāqır u Ca'fer ḥaḳıyçün
Pīrim Mūsā Rızā gevher ḥaḳıyçün
Şāh Taqī bā-Naḳī 'Asker ḥaḳıyçün
Ḥasenîyim Ḥasenîyim Ḥasenî

Muhammed Mehdi'ye cāndan gulāmım
‘Alī’den meddaḥ u zāhir-beyānım
Ḥaḳıḳat ‘Alī’den şāhib-kelāmım
Ḥasenīyim Ḥasenīyim Ḥasenī

Ḥüseyn-i Kerbelā’dır pādişāhım
Gice gündüz onadır secdegāhım
Verenim ‘Alī’dir pūşt ü penāhım
Ḥasenīyim Ḥasenīyim Ḥasenī
Temmet Resūlī

2

Üçüncü āyāt | Dūvaz İmam | 6+5 = 11 li hece ölçüsü
Gice gündüz çağırırım Yaradan
‘Ārif olan seçer ağdan karadan
Dinimiz Muhammed imān ‘Alī’den
Ḥüseynim Ḥüseynim sen nūr-ı ‘aynım

Şāh Ḥasan’a Ḥasan’ın yolu gelmez
Ḥıẓr āb-ı ḥayāt şuyı içdi ölmez
Piri bilmeyenler Ḥaḳḳ’ı da bilmez
Ḥüseynim Ḥüseynim sen nūr-ı ‘aynım

Severim Zeynal’i Bākır’ı böyle
Ca’fer-i Şādıḳ’a elḥamdülillāh
Pirim ne dise sen eyit eyvallāh
Ḥüseynim Ḥüseynim sen nūr-ı ‘aynım

Ṭamennāya duranda eğil yere baḡ
Kāzım’dan Rızā’ya olmayasın daḡ
Pirim ne dise sen söyle ḥaḳ ḥaḳ
Ḥüseynim Ḥüseynim sen nūr-ı ‘aynım

3

Nutq-ı Hayyarî rahmetullâhi ‘aleyh vesselâm
Düvaz İmam / 6+5= 11’li hece ölçüsü

Köyül hiç uşanma şaşma dolaşma
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın
Aḥmed ‘Alî düşmanından sivişme
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın

Cân ile Ḥasan’dan Ḥüseyn’e kul ol
Tâ Zeynel yanında olasın maḳbül
Muḥammed Bâkır’a cândan muḥibb ol
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın

Siv imanım Ca‘fer’i Kâzım’ı bile
Sivmeyene dâ’im biñ la‘net eyle
Şâh imanım Rızâ’ya şıdıķın şaf eyle
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın

Taqî’ye Naķî’ye balıdı balya
Onlardır dünyâda âḫiretde vâlî
Viridiñ olsun ‘Askerî Mehdî Câmâl
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın

Ey Hayyarî bunı herkes bilür mi
Eger bilür ise şâhı görür mi
On iki imâmı siven maḫrûm ḳalır mı
Muḥammed Taqî’nin benâhındasın

4

Nuṭḡ-ı Ḥayyarī

Düvaz İmam / 6+5= 11'li hece ölçüsü

Köyül her Yezīd'i dünyāda sivme
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş
Sivdigin bil her lā defdef yorulma
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş

Muḡammed ‘Alī’nin nūruna inan
İki itme birdür gene bire kan
Ḥasan Ḥüseyn sivmeyeni sivme sen
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş

Kim siverin Zeynel maḡbül imanı
Bāḡır’dur Zeynel’in cism ile cānı
Siv gönülden sen de Ca‘fer’i siveni
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş

Kāzım’ın evlādı şāh-ı Ḥorasan
Gerek muşāhibden dil bir idesin
Ol āşinā Taḡī Naḡī’ye āşinādan
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş

Meded ‘Askerī Mehdī hidāyet eyle
Ḥayyarī bilmedim āḡirim n’ola
Ḥalḡ āşinā buldı ben ḡaldım bile
‘Aliyyü’n-Naḡī’yi sivenden siviş

5

Nuṭḡ-ı Ḥayyarī

Düvaz İmam / 6+5= 11'li hece ölçüsü

Ey göyül ‘ahd-i peymānıñ ḡanı

Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı
Kul bilür pederini Muḥammed 'Alî
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

Ey göyül vir Ḥasan'a gönül hevâsın
Ḥüseyn bilür imiş dertlü devâsın
Zeynel Bâkır unutmamış bendesin
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

Şükür girdim İmâm Ca' fer koluna
Mü'min olan vezîr Kâzım yoluna
İmâm Rızâ imdâd itmiş kuluna
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

Taḳıyy-i Naḳıyy medḫi geldi dilime
Şükür murâdımı virdi elime
'Askerî Mehdî rahm kılmış ḫâlîme
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

Bu ḫaddi yetmiş iken eyledi
Günehin bilüp kapuya geldi
Kıralıbı dışdan katı hem mûma döndi
Çok şükür 'Asker'in kılıyam kılı

6

Nuḫ-ı Ḥayyarî

Düvaz İmam / 6+5= 11'li hece ölçüsü
Gönül Raḫmân Raḫîm isme dayyandım
Muḥammed Mehdîni gözler gözlerim
Muḥammed 'Alî'nin kavline kıandım
Muḥammed Mehdîni gözler gözlerim

Hasan'dan Hüseyin'in yolına geldim
Zeynel 'Ābidin'e cān fedā kıldım
Muḥammed Bākır'a ikrārım virdim
Muḥammed Mehdīni gözler gözlerim

Şükür Haḫḫ'a bugün mürvete irdim
Ca' fer mezhebine şıdḫ ile girdim
Kāzım Rıza kullarına kul oldum
Muḥammed Mehdīni gözler gözlerim

Sivdim Şāh Taḫī'yi Naḫī'ye yetdim
İkilikden çıkup birlige yetdim
'Askerī Mehdī'ye ümīdim dutdum
Muḥammed Mehdīni gözler gözlerim

Ey Ḥayyerī la' net eyle Mervān'a
Tā ki Mevlā ide biñ raḫmet saña
Vir şalevāt on iki imām 'aşḫına
Muḥammed Mehdīni gözler gözlerim

7

[Nutm-ı Şāh Ḥaḫāyī]

Tevhīt / 6+5= 11'li hece ölçüsü
Ezelī söylenür Allāh'ın adı
Varısı gevherler erkāndır tevḫīd
Allāh Muḥammed 'Alī'den böyle kalıptır
Şāh Şāfi'nin armağanıdır tevḫīd

Tevḫīd eyleyenler olur hemīşe
Tevḫīd itmeyenler çeker endīşe
Ḥānedān-ı 'Alī'ye hemīşe
Muḫibb-i ḫānedānıñ armağanıdır tevḫīd

Tevhîd yanan yer gök qarâr tutupdur
Bitmez işler tevhîdinen bitipdir
Tevhîdinen t̄alib Haqq'a yetipdir
On iki imâmıñ armağanıdır tevhîd

Müebbîsiz muşâhibsiz emânsız
İkrârlar virüp dönen olur imânsız
Yağın ihlâsınan çağıram gümânsız
Devâsız dertleriñ dermânıdır tevhîd

İkrârı bütünler giriftâr-ı fikirler
Onlar çekemez endişe-i fikirler
Halefler t̄alibler pîrler zeykirler
Sizler de söyleyin cânların cânıdır tevhîd

Her kim Şâh Şâfi'niñ emrini tutmaz
Yorılır yollarda menzile yetmez
Ona şâh-ı velâyet i' tibâr itmez
Şûfi kişilerin bayramıdır tevhîd

Muhammed'in ' Alî lahmike lahmî olanda
Pîrim Hünkâr Hâcî Bektaş Velî sürek sürende
Kırklar ' uryân olup şehre girende
Yüz igirmi dört biñ peygamberin başıdır tevhîd

Hasan Hüseyin irşâd olanda
İmâm Zeynel ' Abâ dâra duranda
Bâkıranın Ca' fer tarîk çalanda
İmâm Mûsâ Kâzım Rızâ yolıdır tevhîd

Takî'den taqdîr-i dîn ile imân

Ḥaseniyyü'l-^ç Askerî albinde mihmān
Muḥammed Mehdi ḥüctāl? burhān
Cümle evliyāların başıdır tevḥīd

Şāh Ḥaṭāyim dir ki deryā deñizdir
Tevḥīd itmeyenler bizim nemizdir
Pirimiz Şāh Şāfi ser-ḥalamızdır
Cümle ^ç ibādetlerin başıdır tevḥīd
Temmet

8

Ḥuṭbī-i Devāzdeh İmām
6+5= 11'li hece ölçüsü
İsmiñ virilmeden cümle cihāna
Ḥuṭbī-i devāzdeh imām yazıldı
Ḥaḳḳ buyurmuş levḥ üstüne alemi
Ḥuṭbī-i devāzdeh imām yazıldı

Aınca Cebre 'ilin anadı
Üstünde yazılır on iki imām adı
Ezel yerin göğün ^ç arşın bünyādı
Ḥuṭbī-i devāzdeh imām yazıldı

Muḥtār Muḥammedim erenlerin serveri
Dīdārıdan maḥrūrım itme biz kemān kemteri
Lā-fetā illā ^ç Alī'dir evveli
Ḥuṭbī-i devāzdeh imām yazıldı

Bābında tābī^ç yalında meger
Neslim Muḥammed kim ^ç Alī imiş meger
ulağında mengüş-ı şebīr-i şepper
Ḥuṭbī-i devāzdeh imām yazıldı

‘Aliyyü’l-Murtażā Ḥayder-i kerrār
Şāh Ḥasan Şāh Ḥüseyn şebîr-i şepper
Dînim îmānım ‘Abā Bâķır-ı Ca‘fer
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

İmām Mūsā imāmların bendesi
İmām Rızā mü’minlerin Ka‘besi
Taķî’nin Naķî’nin medḥiñ eylesi
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

Bizler Ḥasan ‘Askerî’nin gürüḥı
Hū didikde geydik tāc-ı elifi
Muḥammed Mehdî’niñ ism-i şerîfi
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

Tesbîḥ ider melā’ikler varısı
İsmiñ virilmedi ondan ayrısı
Yeddi ķatdır ‘arşullāhiñ yarısı
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

Şeker şerbet içeller cennet içinde
Mehdî mi‘rācı olur mihreb içinde
Allāh’ın biñ bir adınıñ üstünde
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

Hîç kimseler gelmemişdi cihāna
İblîs ile buğda oldu mehāne
Ādemi azdırdı ol hevāne
Ḥuṭbî-i devāzdeh imām yazıldı

Ādemi de gördüm cennet içinde

Fâṭıma anayı gördüm ziynet içinde
Bu ḥuṭbedir on iki âyet içinde
Ḥuṭbî-i devâzdeh imâm yazıldı

Zebûr Tevrât İncil Furḳân ey ḥoca
Bir elifden çıkar on yeddi hece
Dört kitâbın ma‘ nâsı ol özden uca
Ḥuṭbî-i devâzdeh imâm yazıldı

Şems bir ‘ummân ‘aynım içinde
Arar iken buldum ḳoynum içinde
Şükür Ḳul Himmet’im ḳalbim içinde
Ḥuṭbî-i devâzdeh imâm yazıldı
Temmet

9

[Nuṭḳ-ı Ḥavverî]

Nutuk / 6+5= 11’li hece ölçüsü
Göñül her dededen şefâ‘ at umma
Ceddini unudan pîrden ırağ ol
Dâr-ı Mañşûr olup ḳarşunda durma
Nefsini bilmeyen pîrden ırağ ol

Nefsini bilmeyen Ḥaḳḳ’ı bilemez
Her ne du‘ â itse maḳbûle giçmez
İkilikte ḳalmış birliğe yetmez
İkilikte olan pîrden ırağ ol

İkilikte ḳalan İblis’dir özi
Çoğ günehdir oña vîrsen niyâzi
‘ Ârif olan bilür uzatma sözi
Dünyâlıkda olan pîrden ırağ ol

Zengin h̄asta olsa yanından kaḥmaz
Faḥîr oldu ise ivine varmaz
Faḥîrle zengini bir gözde görmez
Faḥîri sevmeyen pîrden ırağ ol

Faḥîr olanlardan muḥabbet itmez
Faḥîr ḥayır sö[y]lirse şözini tıtmaz
Zengin ḥan eylerse ḥuşura ḥalmaz
Mürveti olmayan pîrden ırağ ol

Zengin olanları görmese şorar
Faḥîr olanlara şuçsuz darılır
Zengin cānı dilden du'ālar ḥılır
Dünyāya meyl iden pîrden ırağ ol

Ey Ḥavverî bahār yaşılı budur
Güz gelince gök çimenler şoldurur
Bile dede Ḥaḥ meclisinden ḥovlur
Seni ḥovarlar[sa] andan ırağ ol

10

Nuḥḥ-ı Ḥavverî

Nutuk / 6+5= 11'li hece ölçüsü
Göñül muşāḥıbsiz yola durılmaz
Muşāḥıbsiz olan Ḥaḥḥ'a varamaz
Ḥırḥlar maḥāmında dīdār göremez
Muşāḥıbsiz olan Ḥaḥḥ'a varamaz

Ġāfil olmaz ara yola gör işin
Tā bir müslim bacı ola yoldaşın
Tañrı senden şorar kimdir ḥardaşın

Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Mürşid müşâhibsiz olursa kınam
Yüri bul kıardaşın yolundan kıalma
Mücerred eđer uçarsa inanma
Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Mürşidini rehberini bulmayan
Melâ'ikler kimi secde kıılmayan
İblis oldı müşâhibi olmayan
Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Muşâhibin hâli cânı bir ola
Birisi cân biri hem cism ola
Muşâhibsiz şeytân kimi tek kıala
Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Bulanlar işini otuzda bulsun
Kırk yaşında bu dünyâda görülsün
Kırk yaşında Manşür tek meydâna gelsün
Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

Ey Havverî seniñ müşâhibin kıanı
Gitdi 'ömrin yeter sen seni tanı
Muşâhibsiz olanın olmaz imanı
Muşâhibsiz olan Hakk'a varamaz

11

6+5= 11'li hece ölçüsü
Kul güneş idince sen gufrân idin
Kıalma günâhıma pîr Ağuiçen
Eksik

Yeddi damu yapdın sekiz de cennât
Raḥmeti bol itdin ‘ işyāna nisbât
Ucūdda cān idin her cāna minnet
Şoldurma gülümüz pîr Ağuiçen

Ḥalîl-i raḥmetdir pîrin atası
Ḳudret ḳandîlinden gelirdi sası
Ağu içdi balda doldurdu tası
Doğrı ḳıl yolumuz pîr Ağuiçen

Noḳşānî ḳulunam gelmişem çāre
Elimde günāhım durmuşam dāra
Uyar bu ḡafletden yetir dīdara
Ḳoyma zulumātda pîr Ağuiçen

12

Nuṭḳ-ı Ḥavverî

4+4=8’li hece ölçüsü

Göyül gel diyelim Allāh

Allāh Allāh dā’im Allāh

Muḥammed ‘ Alî pādişāh

Allāh Allāh dā’im Allāh

Vird it şükür itme āh

Mevlā her düşkine penāh

Ḥüseyn’dir gün Ḥasan’dır māh

Allāh Allāh dā’im Allāh

Siv Zeynal’ı düzedür rāh

Söyle Bāḳır’a eyvallāh

İmām Ca’ fer şāhlara şāh

Allāh Allāh dā'im Allāh

Siverim Kāzım'ı billāh
Sivmeyenler oldı güm-rāh
İmām Zeynal'ı Veliyyullāh'ı
Allāh Allāh dā'im Allāh

Günāhım çok yüzüm siyāh
Taķı Naķı göstere rāh
Suçuma istiğfār Allāh
Allāh Allāh dā'im Allāh

Gehī mutī' im 'āşiyim gāh
Meded 'Asker işim āh vāh
Mehdī'ye bağışlar eyle
Allāh Allāh dā'im Allāh

Ĥavverī söyle illallāh
Muĥammed'dir Resūlullāh
'Alī'dir ĥaķ veliyyullāh
Allāh Allāh dā'im Allāh

13

Nuţķ-ı Bektaş Ĥavverī Efendi
6+5= 11'li hece ölçüsü
Ey İllāhī sen bilürsin eyü sen
Her ne söyler isem ĥaţākārım ben
Viren sensin herkesiñ mālını
Her ne söyler isem ĥaţākārım ben

Alan sensin viren sensin gören sensin
Taĥķiķ bildim ĥiç dimesin bilensin

Herkesiñ du‘âsın yoldaş idensin
Her ne söyler isem haṭākārım ben

Uransın herkesiñ yükin boynuna
Seyr idensin herkesiñ oynuna
Haşlayup? olan haşlayup ider nefsine
Her ne söyler isem haṭākārım ben

Rızkı virensin kimse virmez
Hükümüne hiç kimse karşı durmaz
‘Aybın gören kimse görmez
Her ne söyler isem haṭākārım ben

Ben Havveriyem ‘aşk ataşı var serde
Başup görmüyor gözde var yerde
Yüzüm kara şabr idemem derde
Her ne söyler isem haṭākārım ben

14

[Haṭāyî]

6+5= 11’li hece ölçüsü

Ben onı bilürem kavı-i Hudā’dır
Anuñçün okurum la‘ net Yezîd’e
Yezîd’e la‘ net itmek çün ğazâdır
Anuñçün okurum la‘ net Yezîd’e

‘Ālem faḥri Muḥammed Muştafa’dır
‘Aliyyü’l-Murtaẓā sırr-ı Hudā’dır
İmām Ḥasan Ḥulkî Rızâ’dır
Anuñçün okurum la‘ net Yezîd’e

Ḥüseyn-i Kerbelâ sâķi-i kevşer

İmām Zeynel ‘Abā’dır mīr-i maḥşer
Muḥammed Bākır oldu cümlemize rehber
Anuñçün oğurum la‘net Yezīd’e

Ca‘fer-i Şādık’ın bil kemteriyim
Ona ‘adū olanlardan beriyim
‘Alī Mūsā Rızā’niñ Kaḇber’iniñ kaḇberiyim
Anuñçün oğurum la‘net Yezīd’e

Taḇī bu cismimde cinān olupdur
Naḇī kaḇbimde ḥur-ı sulḇān olupdur
Aḥsenū’l-‘Askerī bize dīn ile īmān olupdur
Anuñçün oğurum la‘net Yezīd’e

Muḥammed Mehdī’dır ol kıblegāhım
Gice gündüz onadır secdegāhım
Ḥaḇāyim dir ‘Alī’dır pūşt ü penāhım
Anuñçün oğurum la‘net Yezīd’e

15

Seyyid Seyfī
4+4=8’li hece ölçüsü
Ben çıkdım dağda uyudum
İriş Ḥızır dedem iriş
Selām virüp soḥbat aldım
İriş Ḥızır dedem iriş

Atı vardır geyik donlı
Kendi de şöretli şānlı
Yimek yimez kendi cānı
İriş Ḥızır dedem iriş

Altında terkisi dolı
Nereye varsa doğru yolu
Cümle erden pirden ulı
İriş Hızır dedem iriş

Kendi yeşil başı yeşil
Sâ' atde halkı dolaşır
Çâr diyenlere irişir
İriş Hızır dedem iriş

Sefil Abdâl bu dünyâda
Birimiz kaldık Konya'da
Biz de bu fâni dünyâda
İriş Hızır dedem iriş

16

Seyyid Seyfî

4+4=8'li hece ölçüsü

Bre ey yalancı dünyâ

Yaldattın yurdumnan beni

Hîç inan yok imiş sana

Yaldattın yurdumnan beni

Sanardım bâkî kalurum

Bir gün dimezdim ölürüm

Şimdi ne olduğın bilürüm

Yaldattın yurdumnan beni

Kalur divrânım sanurdum

Dünyâyı benim sanurdum

Çıkmaya cânım sanurdum

Yaldattın yurdumnan beni

Yüzüme güldin yürüdin
Her ne isterdim viridim
Ben sana alurum dirdin
Yaldattın yurdumnan beni

Seyyid Seyfi ölüm vardır
Gözin afletden uyandır
Dünyā sözi hep yalandır
Yaldattın yurdumnan beni
Temmet

17

[Nutk]

4+4=8'li hece ölçüsü
Ben bugün bir şehre vardım
Varaca var varmayaca
 İlmim irmez ötesine
İrecek var irmeyecek

 İlme güvenüp öünme
Varup nigāha döünme
Dünyāyı görüp sivünme
Gülecek var gülmeyecek

Zereftlik idüp gülüşme
Varup murdāra bulaşma
Olup olmaza arışma
Uyaca var uymayaca

Batmanda ağır olmalı
Nigāha şaır olmalı

Gedāha yağır olmalı
Duyacak var duymayacak

Dürüş ' ilim didi heme
' Āşıkların işi deme
Diline geleni dime
Diyecek var dimeyecek

18

[Nuṭṭ-ı Hüseynî]

6+5= 11'li hece ölçüsü
Berü gel berü gel ey esrâr-ı Hâk
Ṭarîkat aḥkâmı söz ile değil
Meküp cân evine toḥum tivirmek
Ođlan uşak maḥbûb söz ile değil

Sırrını sırdaşa virme sırdaş içinde
Şakla sırrını sırdaş içinde
Hâkḫ'ı gören görür az yaş içinde
Yetmiş seksen toḫsan yüz ile değil

Uzatmışsın ayağını kıçını
Pence ḥaḫdır dir bilmezsin içini
' İrfân meclisinde şorar şuçunu
Kim ḥâr tekdir büz ile değil

Sözüme kulaḫ vir ey cāhil şofta
Delüler gezsün varsun cibil daḫaḫda
Erkân ḥaḫdır ' acāb hem men ' arefde
Ṭađlar başındaki düz ile değil

İkrârlı iseñ ikrârında durasın

Fehm eyle ki kendi kendiñ göresin
Cevizin şoyutduğ dağı yutasın
Yezid'in kırdığı yüz ile değil

Maḥzūn Ḥüseyñi'yim ağlar gülerim
Cenāb-ı Allāh'dan dilek dilerim
Ey Ceyūn gözüm yaşın sileyim
Özden ikrār vardır yüz ile değil
Temmet

19

[Nuḡk-ı Ḥüseyñi]

6+5= 11'li hece ölçüsü

Gezdim şu Diyārbekr'in ilini
Göremedim mizācıma bir yoldaş
Aradım ben ehl-i beytiñ gülünü
Dem içinde bulamadım bir sırdaş

Hep gelen yanıma benlik çekişür
Şāhīn olmuş yoğuşlarda doğuşur
Ehl-i dil eline bāde yağışur
Dem içilür mi 'irfānda olursa gāllāş

Yumuş ellerini eylemiş lecne
Hep benim dir bende yoğdır hiç mahna
Sözüme kulağ vir ay cāhil afna
Bizim baçcamızda bülbüle ulaş

Maḥzūñi Ḥüseyñiyim 'Alī ḥağğında
Hel etā süresi ismi yağında
Naşrun minallāh güzel oğundi
Ḳur'an'dan buyuran hem hemyār çardaş

Temmet

20

[Nuṭḡ-ı Dervîş ‘Alî]

6+5= 11’li hece ölçüsü

Geldi geçdi iki demler bulunmaz
Bilmem böyle nasıl olur dedeler
Herkes başına bir sürek sürer
Ḥaḡ buyruḡın dutmaz zālīm dedeler

Zengin gelür hep ayaḡıya ḡalkarlar
Niyāz var mı dedey ele baḡarlar
Güzel bacıları yana çekerler
Fuḡarāyı pābuçluḡa sürer dedeler

Nālbend çekicini almış eline
Usta mīḡa vurur ölçüm nalına
Virmeñ yularıñız cāhil dede eline
Atar sizi ḡayalardan dedeler

Ḥoyup ṡoḡrusını egriye ṡaparlar
Ḥur’ān’iñ yañlışına ṡaparlar
Afsün dutmaz hem ḡaparlar teperler
Dizin dizin sürünecek dedeler

‘ Aceb pençe ḡaḡdır ammā ne görene
Otuz altı farzın ‘aynı bilene
Ḥaḡīḡat avında teslīm olana
ṡaşarruf yok aña ḡinzīr dedeler

Aḡaca şürete ṡapmaḡ ḡaṡadır
Ādeme sözlerim külli ‘aṡadır

Pençe-i âl-i Hâkdır ammâ zetâdır
Yalancıda kemâl olmaz dedeler

On erkândır ikrâr kılına
Bu meydânda yuğ çekerler yalana
‘ İrfân meydânında teslim olana
Aña bıçağ çalmağ yokdur dedeler

On iki erkân hâkdır bağ ben ne direm
İnkâr idenlere la‘ net iderem
Rûz-ı cezâ vardır ben size direm
Anda soru şoracağlar dedeler

Dervîş ‘ Alim hâller yamandır
İkrârdan döneniñ işi gümândır
İlerü gitmeyen öñi dumandır
Tağalarda boğulmağ var dedeler
Temmet

21

[Seyyid Seyfullâh]
4+4=8’li hece ölçüsü
Ben ezelden dost yüzini
Gördüm de geldim bu ile
Âdemle cennet zevğlerin
Sürdüm de geldim bu ile

Münâfıklar gelmez yola
Kâfirlere miñnet gele
Nûh kavmini cümle sile
Virdim de geldim bu ile

Qalmazam cān ile başa
Dostdan dönmek yoqdur hāşā
İbrāhīm ile ataşa
Girdim de geldim bu ile

Mūsā ile çıqđım Tūr'a
Gözlerim Hāq yüzün göre
Tecellī olunan nūra
İrdim de geldim bu ile

‘Āşīq oldur vire serin
Göre yarın Hāq dīdārın
Dāvūd-ıla Cālūd ‘askerin
Qırdım da geldim bu ile

Meşhūr olmuşdur illerde
Söylenen cümle dillerde
Süleymān tahtını bile
Qurdum da geldim bu ile

Eyyüb ile düşdüm derde
Nice yıllar āh u zāra
Heq gövdemin etin qurda
Virdim de geldim bu ile

Zekeriye ile ağca
Girdim [de] gizlendim ey hoca
Destere ile biçince
Turdum da geldim bu ile

Kimseniñ baqmañ yüzine
Nażar eyle Һaқ sözine
‘Īsā ile gök yüzine
Vardım da geldim bu ile

Ya‘kūb ile başladım zāra
Gözümde aқ oldı қара
Yüregimi yüz biñ pāre
Yardım da geldim bu ile

Āħir budur benim sözüm
Muħammed’dir iki gözüm
Ayağı tozına yüzüm
Sürdüm de geldim bu ile

Tañrı arslanı veliyle
Bir kez yetişdim eliyle
Һayber қал‘asın ‘Aliyle
İrdim de geldim bu ile

Seyyid Seyfullāh adını
Қомуşdur қoyan bu dīni
Yirin gönül bünyādını
Urdum da geldim bu ile

Temmet

22

İkinci Āyāt

6+5= 11’li hece ölçüsü

Allāh Allāh disem қаһsam yirisam
‘Aceb şu dağları aşma mı ola
Bu naқlimi Һızr’a yoldaş eylesem
Varıp efendime düşme mi ola

Şu benim pîrime virdigim ikrâr
Kırcından boranan yağmurdan saşklar
İhlâs t̄alib olan kend'özin yoşklar
İhlâsı bendini çizme mi ola

Saşkın ey sevdiğim nâşiden saşkın
Er şaşırılmaz attığı oşın
Hem uzaş yollar hem bize yaşın
İki adlayıp bir düşme mi ola

Başçada açılmış gülleri kınca
Datlıdır dilleri billeri ince
Adı güzel imâmların önünce
Kerbelâ'da şehîd düşme mi ola

Pîr Sulţân Abdal'ım Hâş serisinde
Arzumânım kaldı dost çilesinde
Altmış ineñ yetmişin arasında
Özüm 'urfâna koşma mı ola

23

Vîrânî Sulţân [Müseddes]

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün
Zâhir oldu çün bize dîdâr-ı vaşdet aşikâr
Hatt-ı zâtından yazılmış gördüm anıñ şatır-ı çâr
Zî mürekkeb zî kalem zî kâtib-i Perverdigâr
Zî kelâm-ı vaşy-i münzel nâm-ı Hâyder'dır i yâr
Lâ fetâ illâ 'Alî lâ-seyfe illâ zülfeşâr

Kün külâhı çünki evvel fâş oldu 'âleme
Fetş-i nuşret irdi ol dem ins ü cinn ü âdeme

Hem Süleymān-ı nebī yazmışdı mühri h̄āteme
Hem bu ismi ile ‘ İ̄sā üşdi baṭn-ı Meryem’e
Bu cevāb-ı şāfi‘iye zinhār zinhār lā dime
Lā fetā illā ‘ Alī lā-seyfe illā zülfeḳār

Levh-i maḥfūzı kaçan gördi Muḥammed Muştafā
Dört şaṭr gördi yazılmış anda maḥbūb-ı Ḥudā
Biri sebz ü biri sürḥ ü biri aḡ biri ḳara
Oḳuyup cān ile dilden didi kim yā Murtażā
Evvel ü āḫirde senden zāhir oldı dir serā
Lā fetā illā ‘ Alī lā-seyfe illā zülfeḳār

Uş bu dört şaṭrın içinde dört ḥurūf ḳaldı nihān
Dört ḥurūfa on iki noḳta ḳonulmuşdur ‘ İyān
Her birisi bir kitābıñ ‘ ilmini ḳılır beyān
Lā-fetā şehrinde gel gör on iki noḳta hemān
Zāhir ü bāṭında bunlardur imām-ı dü cihān
Lā fetā illā ‘ Alī lā-seyfe illā zülfeḳār

Şāh Ḥasan Şāh-ı şehīdiñ nūrıdur bu şems ü māh
Dem-be-dem eyler tecellī añlaḡıl kimdir İ̄lāh
‘ Ābid ü Bāḳır durur mü ’minlere püşt ü penāh
Ger dilersen olmayasın dü cihānda rū-siyāh
Didim işte tūt ḳulaḡıñ saña ben bir ṭoḡrı rāh
Lā fetā illā ‘ Alī lā-seyfe illā zülfeḳār

Ca‘fer’i Kāzım Rızā’dan isteyin imān u dīn
Ḳaṭ‘ ider maḳşūdını fānī cihāndan ol yaḳīn
Şāh Taḳī’dır bā-Naḳī’dır ‘ Askerī Rūḥu’l-emīn
Mehdī oldı ḥüccetü’l-ḳavm-i imāmu’l-müttaḳīn
İsm-i a‘zamdır bu ismi oḳu ol ehl-i yemīn
Lā fetā illā ‘ Alī lā-seyfe illā zülfeḳār

Ey Virânî çâr-deh ma' şüm on iki imâm
Emri birle tutdı 'âlem ser-be-ser böyle niżâm
Kes ümîdüñ dünyanıñ sevdâsını kaç' it tamâm
Şad selâm olsun 'Alî'nin âline di şad selâm
Gice gündüz zıkr ü fikrin bu kelâm olsun müdâm
Lâ fetâ illâ 'Alî lâ-seyfe illâ zülfeķâr
Temmet bi-'avnillâh

24

[Nuṭṭ-ı Derdli]

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

'Âşık-ı şâdık muḥibb-i Muştafâ dirler bize
Derd ile ğayret-keş-i Âl-i 'abâ dirler bize

Bir gürüfa sorsalar ey kavm siz kimlersiñiz
Taķı-ı şâh-ı velâyât Murtażâ dirler bize

Baş u cân terk itmişüz bizler İmâm'ın 'aşkına
Bende-i şâh-ı şehîd-i Kerbelâ dirler bize

'Aşk inan tığlar çeküp kefire karşı durmuşuz
Ol sebebden kavm-i Süfyân 'aşkıyâ dirler bize

Gerçi ben bir Derdli'yim derdim yetimler derdidir
Çek elin bizden ṭabîb-i bî-devâ dirler bize

25

[Nuṭṭ-ı Ṭurâbî]

fâ'ilâtün / fâ'ilâtün / fâ'ilün

Gel berü bâb-ı 'Alî'de sâ'il ol

Hānedān-ı Muştafā'ya kâ'il ol
Bu günü yarına koyma 'ākıl ol
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem

Bu fānide yeme zehr-i bussasın?
Cehd kıl alma farḫ-ı ğussasın
Her kişi bu demde alur hoşkasın
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem

Bu demi Aḫmed başa tāc eyledi
Bu dem idi 'azm-i mi' rāc eyledi
Bu dem idi yeddi kez ḫāc eyledi
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem

Cehd kıl kim kıla senden bir eser
Kim olasın dü cihānda mu' teber
Kanda geldin kanda gitdin vir ḫaber
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem

Feyz-i kuvvet itmegil [sen] dörd yana
Gitse elden bir daḫı girmez ele
Ey Turābī dem bu dem geldi dile
Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem